

АЛБАНСКИЯТ ВЪПРОС ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Albanian question in Vardar Macedonia during World War I.

Summary: In this article we will examine one of the least studied problems in the Bulgarian historiography – Albanian question in Vardar Macedonia and the integration of the Albanian population. The main objective of the publication is to follow the policy of the Bulgarian authorities to the Albanian population in Vardar Macedonia and consider Albanian irredentism. In the course of his presentation will focus on minority policies of the Bulgarian authorities and attempts to integrate the Albanian population.

Key words: Albanian, population, Vardar Macedonia, irredentism

Първата национална катастрофа и „ограбените победи” на бойното поле не успяват да прекършат виталността на българската нация. За всички политици в София става ясно, че България трябва да получи своя реванш и да ревизира несправедливия Букурещки мирен договор.

Само година по-късно съдбата дава нов шанс на София, с избухването на Първата световна война – породена от глобалните противоречия между Великите сили. В настоящата статия ще разгледаме един от слабо проучените проблеми в българската историография – албанският въпрос във Вардарска Македония в периода на Първата световна война и интеграцията на албанското население. Целта ни е да проследим политиката на българските власти към албанското население във Вардарска Македония, да разгледаме албанския иредентизъм и сепаратизъм. В хода на изложението ще акцентираме върху малцинствените политики на българските власти и опитите за интегриране на албанското население.

След успешните бойни действия на българската армия цяла Вардарска Македония е освободена и присъединена към пределите на Царство България. Пълното управление на областта преминава в български ръце. Респективно пред българските власти се изправят редица нерешени проблеми, един от които е албанският. Повече от три столетия компактни маси от албанци трайно усядат в районите на Западна Македония, съответно в някои селища те представляват

мнозинство от населението. След Балканските войни за краткия период под сръбска окупация те са подложени на силен терор и насилие, което довежда до засилване на сепаратизма и иредентизма сред хомогенната им общност. Политиката на сръбските власти довежда и до известни колебания в числеността на албанското население, които обаче по-късно са компенсирани от високия му естествен прираст и миграциите от Косово.

Избухването на Първата световна война и последвалата я смяна на сръбската с българска власт първоначално засилват притесненията на македонските албанци, но умелите действия на българските власти, съчетани с толерантното отношение към малцинствата, не оправдават най-лошите им очаквания. Доказателство за това са десетките молби на изселените албански семейства от сръбските власти в Косово и Албания да се завърнат в родните си селища¹. Съответно, наблюдава се и друг процес на миграция на албанците от Македония към вътрешността на България, но поради трудностите от войната българските власти отказват да ги приемат и директно ги препращат към Турция.²

Разбира се, интеграционната политика не преминава без трудности. Една изолирана част от албанското население въпреки тези мерки отказва да признае българската власт над западномакедонските земи и се стреми да саботира действията на военните и гражданските структури. Сред това население се разпространяват сепаратистки идеи за обединение с Албания и Косово. Не са забравени и времената на османското владичество и господстващото положение на албанското мюсюлманско население. Както ни е известно, ислямизацията на албанците автоматично ги превръща в “господарски народ” в Османската империя, с много по-широки правомощия от християнските народи. Албанските първенци се издигат до най-висшите постове в администрацията и по този начин протекционират сънародниците си. Албанците също така имат право да служат в османската армия и полиция и по този начин да осъществяват системен натиск над християнското население, без да бъдат санкционирани. Идентична ситуация наблюдаваме и във Вардарска Македония. В продължение на над двеста години местното българско население е подложено на албанизация, ислямизация и терор. Стотици са жалбите на македонското християнско население до османските власти относно жестокостите на албанските им съседи. Отвлеченията, грабежите и убийствата над мирните християни продължават без прекъсване до 1913 г., когато Македония е окупирана от Сърбия. С установяването на новата власт албанците загубват правото си на господарски народ и не могат да осъществяват безнаказан терор върху християнските си съседи. В резултат на това, както вече отбелязахме, една част от албанското население отказва да се примири с новия си статут и предпочита да премине под властта на новата албанска държава, в която ислямът е доминираща религия.

Но безспорно най-сериозен проблем за българската администрация създават албанските въоръжени чети. Десетки са сведенията на българските граждански и военни власти за появата на „албански разбойници“ и нуждата от тяхното ликвидиране. В края на 1917 г. действията на албанските бунтовници вземат застрашителни размери и дестабилизируют цели региони на Западна Македония. Съответно, албанският проблем ангажира вниманието на главното командване и разузнавателното отделение на армията. По данни на разузнаването албанските бунтовници оперират най-интензивно в районите на Кичевско и Дебърско. Техните действия са заплаха за реда и в околните Тетовска и Гостиварска околия. Без съмнение, местните албанци действат в синхрон с албанските чети, нахлуващи от територията на самата Албания и Косово. От донесенията на българските войници става ясно, че тези чети използват, като опорни пунктове селищата Долни Полог, Дебър, Реча, Чирна и Дарцах. С особена жестокост се отличават действията на кичевската чета, състояща се от местни жители от селата Заяс и Колари, прочути с издевателствата си над българско население от времената на османското господство.

Албанският сепаратизъм принуждава българските власти да предприемат спешни мерки за справяне с проблема. След продължителни съвещания между войсковите командири и околийските началници от Западна Македония са набелязани няколко основни задачи за справяне със сепаратизма на албанците:

1. Нуждата от изграждане на селски отряди за самоотбрана и тяхното въоръжаване с цел превенция на албанските набези.

2. Охраната на пътищата между градовете Гостивар – Тетово и Дебър да се поеме от една пехотна дружина от действащата армия.

3. Да се изберат войводи от ВМРО, опитни в четническото движение (мобилизирани в 11-а пехотна дивизия), които да се изпратят в застрашените от бунтовниците околии.

4. Да се изгради шпионска мрежа в албанските села, като за тази цел се назначат на българска служба влиятелни албанци, които да предават сведения за четниците.

5. Разширяване на телеграфната и телефонната мрежа в по-важните пунктове на Западна Македония и засилване на сътрудничеството с австро-унгарското командване, което администрира Косово – област, населена с компактни маси албанско население, оказващо помощ на македонските си съплеменници.

6. Предвиждат се рестриктивни мерки срещу най-опасните албански четници и съучастниците им, а именно изгаряне на най-опасните села и изселване на населението им. В тази графа попадат и селата Шипровица и Заяс, споменати вече като гнезда на бунтовници.

7. Да се прилагат строги мерки спрямо семействата на сепаратистите и поддръжниците им³. Ограниченото време и трудностите, породени от войната, не позволяват тези мерки да бъдат реализирани докрай.

Диверсиите на албанските бунтовници продължават и през следващата година. В докладите си до правителството в София началникът на Македонската инспекционна област непрекъснато съобщава за действия на бунтовниците в добре познатите райони на Кичево, Гостивар, Галичко и Дебърско, застрашаващи живота и собствеността на българското население.

Не по-различна е картината и в съседния Тетовски район, където саботажите на местните албанските бунтовници създават тежки проблеми на българския околийски управител. В донесенията си до София той апелира към българското правителство да не се изтеглят от града войсковите части на действащата армия, защото окръгът е граничен с източните албански области, обитавани от едни от най-непокорните и войнствени албански племена, нахлуващи за грабеж в Македония.⁴

Неблагоприятната обстановка на Южния фронт принуждава българското командване да изтегли от западномакедонските области почти всички войскове части и да ги прехвърли на предна бойна линия. Обстоятелство, което от своя страна води до отслабване на охраната на областите с албанско население, съответно и негативните последици от това решение не закъсняват. Интензивно нарастват случаите на въоръжени грабежи в отдалечените от градовете села, съпроводени от отвличанията на големи количества едър рогат добитък, като по този начин се затрудняват военните доставки и изхранването на армията. Действията на местните албанци се координират до голяма степен от марионетното албанско правителство. Закъснялото албанско възраждане и национално освобождение принуждават албанските политици да предприемат бързи мерки за постигането на националното обединение на албанския народ. Респективно албанската национална идея залага на обединението на всички албанци в една държава. Приоритетни остават районите на Косово и Западна Македония, считани от албанските власти за изконно албански земи. В Тирана си дават сметка, че директен сблъсък с българската или сръбската страна е обречен на неуспех и затова залагат на политиката на подривни действия и сепаратизма на местното албанско население. За тази цел от Албания в Македония са прехвърлени специално обучени емисари садисти, които започват да пропагандират сред местното албанско население идеи за обединение с Албания. Твърде често тези емисари са придружени от въоръжени чети, с чиято помощ принудително събират пари от македонските албанци за Елбасанското правителство.⁵

Антибългарската пропаганда сред албанското население в Западна Македония се подкрепя тайно и от Виена. Дунавската монархия не крие планове си за излаз на Егейско море и счита района на Западните Балкани за своя зона на влияние. След ликвидирането на Сръбската държава единственото препятствие пред тази задача се явява българската власт в Македония. Разбираемо, аспирациите на Австо-Унгария към Македония водят до обтягане на отношенията с България.

Както ни е известно, австро-унгарските войски окупират големи части от Албания и унищожават самостоятелността ѝ. България, от своя страна, след включването си във войната завзема цяла Вардарска Македония. По този начин българските и австрийските територии се оказват гранични, като и от двете страни на границата обитават компактни маси от албанско население. За да дестабилизира и отслаби българската власт в Македония, австро-унгарското правителство инспирира сепаратизма на македонските албанци. Голяма част от нахлуванията на албански чети от Албания и Косово на територията на Македония са провокирани от австро-унгарските власти⁶. Те с желание изкупуват заграбените хранителни продукти от българската територия и покровителстват албанските четници. За българското правителство все по-ясно става намерението на Виена да присъеди Западна Македония (населена с компактни маси албанци) към своята окупационна зона в Албания. Нелоялната политика на съюзната държава кара България да протестира енергично пред австрийската главна квартира, но Виена не взема под внимание българската позиция.⁷

Преписка № 1066 от 29.V.1916 г.

От началника на действащата армия до австро-унгарския военен аташе.

„В щаба на действащата армия постъпиха донесения, че разбойничествата на албанските чети е взело застрашителни размери и заплашва околиците Тетовска, Гостиварска, Кичевска, Галишка и Дебърска. Тия разбойници са заграбвали стада на населението, прекарвайки ги в Албания, и там ги продавали на австрийските власти. Щабът на действащата армия се разпореди за района на тия чети и моли вашето командване да не се допуска повече минаването на подобни злосторници.“⁸

Ескалацията на напрежението нараства все повече със усложняването на обстановката по фронтовете, непрекъснато зачестяват граничните инциденти между българските и австрийски граничари, увеличава се броя на австро-унгарските агенти в западномакедонските области, които открито подтикват мобилизираните албанци да дезертират от българската армия и да се преселят в Косово. Засвидетелствани са редица случаи, в които австро-унгарските войски самоволно завземат български територии и изгласкват български погранични части. И само прагматизмът и хладнокръвието на българските военни не довеждат до по-сериозни инциденти⁹.

Австро-унгарските политици не се задоволяват само с тези ограничени мерки. В щаба на българската армията достигат сведения, че австрийското командване подготвя секретен план за избухване на албанско въстание в Западна Македония с цел откъсването ѝ от България и присъединяването ѝ към австрийската окупационна зона. Българското командване полага всички усилия, за да не допусне провокативни действия и задълбочаване на конфликта. В създалата се сложна ситуация са предприети спешни действия за неутрализиране на австрийската пропаганда и запазване лоялността на албанското население. До местните власти са изпратени разпореждания да се разграничава

мирното албанско население от бунтовниците и да се действа деликатно спрямо него, за да не се настрои то против българската власт.¹⁰ Младежите албанците са мобилизирани в българската армия, за да се откъснат от австрийската пропаганда и да се интегрират в българска среда.

Но най-голямо постижение на българските власти си остава създаването на партизанската рота в Тетово, в която служат 150 албанци от Македония. Те се използват най-вече за разузнавателни операции и противодействие на албанските бунтовници. Именно партизанската рота дава сведения за плановете на австро-унгарската главна квартира за въстанието. Ротата непрекъснато донася сведения за антибългарската дейност на Австро-Унгария и албанските ѝ съюзници. Не случайно австрийските власти се стремят да разкрият и унищожат това подразделение. Албанските войници от специалното подразделение лоялно изпълняват войския си дълг и се отличават с храброст и стоицизъм.

Репорт от 18.V.1918 г. Скопие до Щаба на действащата армия гр. Кюстендил от командването на ротата.

“В партизанския отряд има 150 човека албанци, вместо заплата им се плаща 50 оки царевица месечно. Искане се да се отпусна отново царевица за албанците, защото те са необходими в борбата срещу австрийската агитация и охраняват селата.”¹¹

Успоредно с рестриктивните мерки, българските власти се стремят да интегрират албанското население чрез образователна политика. В Западна Македония се отварят нови албански училища. От щаба на армията изискват от просветния министър да се открият албански основни училища в градовете Тетово и Гостивар, за да се присъедини албанското население към българската кауза и да се спечелят симпатиите му.¹² В Дебър се отваря албанско основно училище с интензивно преподаване на албански и български език, като за целта се отпусна сумата от хиляда лева от държавния бюджет. Този акт има много важни последици за отношенията между албанската общност и българската администрация, албански първенци от Дебър се отблагодаряват на своите благодетели, като предават плановете на австрийците за подривна дейност, а местният мюсюлмански духовник произнася молитва за здравето на българския цар.¹³

След проведен извороведски анализ достигнахме до следните изводи:

1. Албанското население във Вардарска Македония изминава продължителен път в историческото си развитие, преди да попадне под властта на българската държава.
2. Българските власти полагат специални грижи за интегрирането на албанското население в Македония, които дават своите положителни резултати.
3. Превантивните действия на българските власти не допускат австрийската пропаганда да инспирира масово антибългарско въстание сред албанците в Македония.
4. Албанското население в по-голямата си част остава лоялно към българските власти и не се поддава на влиянието на чуждите пропаганди.

БЕЛЕЖКИ

¹ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

² ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

³ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

⁴ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

⁵ ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

⁶ ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

⁷ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

⁸ ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

⁹ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

¹⁰ ДВИА, ф. 40, оп. I, а.е. 171

¹¹ ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

¹² ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

¹³ ДВИА, ф. 40, оп. II, а.е. 963

ЛИТЕРАТУРА

Архивни източници

Държавен военноисторически архив (ДВИА), ф. 40